

Berberi: etnikum stratené v arabskej kultúre?

Bc. Michal Planeta

Školiteľ: doc. Mgr. Ladislav Novotný, PhD.

Adresa: Ústav geografie, PF UPJŠ, Jesenná 5, 040 01 Košice, e-mail: ladislav.novotny@upjs.sk

***Abstract: The Berbers: an Ethnicity Lost in the Arab Culture?** The region of the North Africa is nowadays viewed as predominantly Arabic, despite that the Arabs do not form its indigenous population. One of such ethnicities inhabiting the Saharan Africa are the Berber tribes. The objective of this work is to evaluate the general conditions of the Berbers in the Arab states of the North Africa and subsequently to look closer at two states with the largest Berber population – Morocco and Algeria. While the Moroccan Berbers managed to achieve its terms in a mostly peaceful way, the ones in Algeria managed to do so only after the waves of violence. In the course of history, the Berbers managed to found several ruling dynasties, however after the fall of the colonialism they appeared in the Arab states without a guaranty of the protection of the minority rights. Only the waves of the protests, often violent, managed to bring new changes in law to improve the conditions of the Berber population, their language and culture in the Arab-dominated states. Despite that such laws are formally implemented, its validity may only be temporal and dependent on the current political situation or may not be enforced at all.*

Keywords: Berbers, Arabs, Arabization, language, Maghreb region, national revival

Úvod

Vznik islamu, ktorý sa širil medzi arabským obyvateľstvom Blízkeho východu, podnietil rapidnú expanziu končiacu sa vytvorením ohromnej ríše siahajúcej od Indie až po Atlantik. Pri svojich dobytých výpravách Arabi natrafili na množstvo kmeňov či národov. Niektoré časom splynuli s dobyvateľmi, iné pretrvali. Po viac než dvanástich storočiach súžitia s Arabmi sa Berberi po páde kolonializmu, čeliac arabizácii zo strany arabských elít, začali hlásiť k svojej národnej identite a požadovať primerané práva zaručujúce im zachovanie ich etnickej, kultúrnej a jazykovej samobytnosti.

Cieľom tejto práce je predstaviť berberské národné hnutie, roztrieštené do viacerých prúdov podľa štátnej príslušnosti, ako sa snaží neutopiť v arabskom mori. Budeme sa najprv snažiť vysvetliť, kto Berberi vlastne sú, a čo viedlo k postupným snahám o ich arabizáciu, teda začlenenie do národnej identity arabských štátov.

V ďalšej, nosnej, časti práce sa už budeme konkrétne venovať berberským hnutiam za národné práva; zhodnotíme odhady počtu Berberov žijúcich v regióne Maghrebu, podmienky, v akých momentálne žijú a aké si vybojovali, a bližšie zhodnotíme ich situáciu v štátoch s ich najväčším počtom – Marokom a Alžírskom. Na záver sa pozrieme aj, kde sú najväčšie šance pre úspech vízií Berberov.

Téma Berberov sa môže zdať vzdialená, no pritom sme sa venovali aj krajine, kde mnohí Európania, vrátane Slovákov a Čechov, chodia na letnú dovolenku – Tunisku. V učebnici geografie pre základné školy sa táto téma nevyskytuje, hoc Kurdi sú v nej spomenutí, aj keď len okrajovo. Práve téma Kurdov dostáva v médiách pomerne veľa pozornosti, zatiaľ čo Berberi sú často prehliadaní. Pri rozhovoroch s rovesníkmi sme postrehli, že mnohí ani nevedia, kto Berberi sú, poznajú tak nanajvýš pojem Tuareg (jeden z typov áut značky Volkswagen), no nevedia, že sa vzťahuje na saharských nomádov.

Pri písaní práce sme sa mohli odraziť aj od slovenskej a českej literatúry, ale práve pre malé povedomie o téme, sme museli siahnuť už po konkrétnych štúdiách v anglickom jazyku. Svetlou výnimkou bol rozhovor v Českom rozhlase, ktorý poskytol Abdellah Bouzandag z marockého Kráľovského inštitútu pre berberskú kultúru.

1. Historický kontext

Pre pochopenie súčasného stavu berberskej menšiny v arabských štátoch je vhodné poznať históriu ich spoločného vyše 1300-ročného súžitia a tiež aj vysvetliť, kto Berberi vlastne sú.

1.1. Definícia pojmu Berber

Samotný pojem Berber je len jedným z viacerých pojmov, ktoré sa pre Berberov používajú, či boli zaužívané. Starí Rimania a Gréci ich nazývali aj „Numíd’anmi“, „Maurami“ či „Afričanmi“ a takisto aj „barbarmi“, pojmom, ktorým Rimania a Gréci označovali cudzincov žijúcich za územím ich (civilizovaného) sveta (Maddy-Weitzman 2011).

Ako však uvádza Abdellah Bouzandag z marockého Kráľovského inštitútu pre berberskú kultúru (IRCAM) v rozhovore pre Český rozhlas, slovo „Berber“ je však v arabčine totožné so slovom „barbar“, ktoré nemá lichotivé konotácie. Práve preto Berberi uprednostňujú používať názov Amazigovia, ako označujú seba v ich jazyku. Vzhľadom k tomu, že slovenčina,

podobne ako iné európske jazyky, rozlišuje medzi pojmi Berber a barbar (Novák 2022), budeme v práci používať pre označenie daného etnika v slovenčine zaužívaný pojem Berber.

Slovenská Encyclopædia Beliana (1993) opisuje pojem Berber ako: „*Skupina jazykovo a kultúrne príbuzných kmeňov v severnej Afrike a na západe a juhu Sahary (Kabyli, Tuaregovia a i.), spolu asi 10 mil. Najväčšie populácie Berberov žijú v Maroku (asi 4 milióny) a v Alžírsku (asi 3 milióny). V staroveku pravdepodobne obývali celú severnú Afriku; v rozličnej miere ovplyvnení Arabmi.*“

Berberské jazyky zas charakterizuje nasledovne: „*Skupina jazykov hamitskej vetvy semitsko-hamitských jazykovej rodiny; okolo 300 jazykov a nárečí roztrúsených po celom území severnej Afriky. Najznámejšie sú kabyľčina a tuaregčina (tamašek).*“

Jeden z novších odhadov ale už píše o približne 36 miliónoch Berberov na celom svete, kým v Maroku tvoria podľa odhadov 35 až 45 % celkovej populácie, v iných štátoch severnej Afriky (Líbya, Alžírsko, Tunisko) zas 15 až 33 %. Okolo troch miliónov Berberov žije aj v Európe, prevažne v Španielsku a Francúzsku.¹ Ako ich bežný životný štýl sú uvádzané poľnohospodárstvo, pastierstvo a lov a väčšina vyznáva sunnitský islam. Berberi žijú v malých komunitách, ktoré sú demokraticky riadené, výnimku predstavujú len Tuaregovia preferujúci aristokratické a nomádske inštitúcie (Bangura 2013).

1.2. História berbersko-arabských vzťahov

Ku prvému kontaktu Berberov s Arabmi došlo, keď prví kládli húževnatý odpor druhým v čase ich rozsiahlej expanzie v 7. a 8. storočí. Územia Berberov boli postupne zakomponované do veľkého arabského kalifátu, no už o niekoľko rokov, na počiatku 8. storočia, to boli práve Berberi tvoriaci najpočetnejšiu zložku moslimov, ktorí dobyli a následne osídlili Pyrenejský polostrov (Ubieto Areta et al. 1995; Lewis 2002).

Čoskoro po ovládnutí polostrova však došlo k občianskej vojne medzi skupinami moslimských dobyvateľov – Arabmi, Sýrčanmi a Berbermi – a jej výsledkom bol exil Berberov do Afriky. Keď ale došlo k odštiepeniu sa moslimského Španielska od Abbásovského kalifátu, Berberi boli pozývaní nazad a mohli zastávať rôzne štátne posty, takisto ako iné etniká či vierovyznania (Ubieto Areta et al. 1995).

K prevahe Berberov nad Arabmi došlo v 11. storočí, kedy v severnej Afrike sa šíri nové moslimské hnutie a vzniká dynastia Almorávidovcov, ktorá dobýja územia v severnej Afrike Španielsku. V roku 1122 ich vystrieda ďalšia berberská dynastia, Almohádovci, vládnuca až do roku 1269 (Lewis 2002; Balšínková 1993).

Po týchto dynastiách vládli v severozápadnej Afrike ďalšie berberské dynastie (Zajjánovci,

¹ Španielsko a Francúzsko v minulosti kolonizovali severozápadnú Afriku, pozn. aut.

Marínovci a Hafsovcí) a to až do 16. storočia, kedy sa vlády v Maroku chopia Arabi odvodzujúci svoj pôvod od proroka Mohameda a vo zvyšných krajinách zas expandujúci osmanskí Turci. Avšak už od 14. storočia sa začína postupný proces arabizácie, kedy prílev arabských nomádskych bojovníkov postupne vytlačal Berberov do hôr a prevaha písanej arabčiny nahrádzala berberské jazyky na poste úradného jazyka (Brett 2024).

Francúzska kolonizácia Maroka a Alžírka viedla k znovuzavedeniu pojmu Berber. Pre rozdiely medzi Berbermi a Arabmi, Francúzi spravovali izolované územia Berberov samostatne. Po rozpade francúzskeho koloniálneho panstva v regióne novovzniknuté arabské štáty zanevrelí na berberské dedičstvo ako na pozostatok koloniálnej minulosti. Berberi boli vnímaný ako hrozba pre marockú monarchiu, keď sa dva razy pokúsili zvrhnúť či zabiť monarchu, prvý raz úspešne a s podporou Francúzska. Vzburá Berberov v alžírkej Kabýlii zas dali tamojšej vláde zámenku pre arabizáciu (Brett 2024).

Alžírsko hneď po dosiahnutí samostatnosti zaviedlo arabizáciu do škôl. Keďže však malo málo učiteľov, povolalo mnoho z Egypta. Lenže odtiaľ prichádzali najmä dost' islamisticky cítiaci, pretože utekali pred režimom egyptského prezidenta Násira. Tak priniesli do Alžírka svoj islamistický sentiment, v rámci ktorého bola silne zakotvená dominancia všetkého arabského (Maddy-Weitzman 2011).

2. Súčasná situácia

Po druhej svetovej vojne sa celosvetové dianie točilo okrem studenej vojny aj okolo dekolonizácie. Svoju samostatnosť tak postupne dostali aj severoafrické štáty s významnou berberskou populáciou, ktorá sa tak opäť raz ocitla v politicky dominantnom arabskom prostredí.

2.1. Podiel Berberov v štátoch severnej Afriky

Vyššie spomenuté údaje podielu berberskej populácie v štátoch severnej Afriky z roku 2013 uvádzajú najnižší podiel 15 % a najvyšší až 45 %. Najnovšie dáta z roku 2022 ale uvádzajú 18 až 20 miliónov Berberov (Novák 2022) v 37,5-miliónovom Maroku (The World Bank 2022), čo už činí zhruba 50 %. O niečo ľudnatejšie Alžírsko (necelých 45 miliónov, The World Bank 2022) má 9 až 13 miliónov (Novák 2022), 12,3-miliónové Tunisko (The World Bank 2022) je domovom pre 600 000 príslušníkov berberského etnika (Novák 2022) a 6,8-miliónová Líbya pre 110 000 (Novák 2022). Percentuálne podiely sa tu pre Líbyu a Tunisko výrazne líšia, obe majú podstatne menej než 15 % Berberov, pri Alžírsku je však relatívne presný.

Maddy-Weitzman (2011) uvádza 40 až 45 % berbersky hovoriacich obyvateľov Maroka, 20 až 25 % v Alžírsku, 8 až 9 % v Líbyi a len niečo okolo jedného percenta v Tunisku.

Pre porovnanie, Magula a kol. (2002) uvádzajú v Líbyi 79 % Líbyjčanov a 21 % cudzincov. Môžeme sa domnievať, že pod pojmom „Líbyjčania“ sa majú na mysli ako Arabov, tak i Berberov. Pre Tunisko zas 98,5 % Arabov a 1,2 %, čo sedí približne so súčasnými údajmi (110 000 Berberov z 12,3 miliónov). Alžírsko má podľa kolektívu autorov 17,4 % berberskej populácie a Maroko 30 %. Pri všetkých štátoch je ako úradný jazyk uvedená len arabčina.

Brandová a kol. (1993) uvádza pri Tunisku 1,2 % Berberov a Alžírsko 17 %. Zaujímavý údaj však uvádza pri Maroku a Líbyi, kde Arabi a arabizujúci sa Berberi tvoria 99,5 %, rešpektíve 89 %.

Liščák a Fojtík (1998) uvádzajú pri Alžírsku 30 % Berberov, ale len 14-percentné rozšírenie berberských jazykov. Opätovne je uvedený zaujímavý údaj pri Maroku – Arabi a arabizovaní Berberi tvoria 50 %, Berberi 30 až 40 % a rovnako tak sú rozšírené aj berberské jazyky. Pri Líbyi je to 6 % Berberov, no percentuálny údaj pre zastúpenie berberských jazykov v populácii uvedený nie je. Napokon Tunisko má podľa autorov 98 % Arabov a arabizovaných Berberov, pri nearabizovaných Berberoch je opätovne uvedený údaj 1,2 %. Pri berberských jazykoch nie je ani tu uvedený údaj.

Usudzujeme, že asi najpresnejší bude údaj poskytujúci Maddy-Weitzman, len s výnimkou Alžírska, kde sa podiel berberského obyvateľstva môže pohybovať až okolo jednej tretiny než „len“ štvrtiny či päťtiny.

2.2. Všeobecná situácia

Ako vzor boja za národné práva si Berberi kladú Kurdov, ktorí v Iraku dosiahli autonómiu spolu s ustanovením kurdčiny za jeden z irackých úradných jazykov. V Španielsku zas vidia rovno dva príklady – Katalánsko s kultúrnou, jazykovou a politickou autonómiou dosiahnutou mierovou cestou a Baskicko so zavedením baskičtiny do verejného života (Maddy-Weitzman 2011).

Avšak Berberi nie sú jednotné etnikum, ale rozdrobené a rozprávajúce mnohými dialektmi, čiže nejaké hnutie ako v prípade Kurdov, ktorí sa delia skôr na politické frakcie než rôzne menšie etniká, asi nie je pravdepodobné, prípadne nie v blízkej dobe. Dá sa očakávať, že každá skupina Berberov sa bude skôr snažiť o zlepšenie svojich podmienok v štáte, v ktorom žije, než že by sa usilovali o vlastnú podobu jedného Kurdistanu.

Po páde kolonializmu v štátoch severnej Afriky sa novovzniknuté štáty vo svojich ústavách prihlásili k tomu, že sú arabsko-islamskými (Almasude 1999). Pridali sa do Arabskej ligy a neskôr založili Zväz arabského Maghrebu a ustanovili za jediný úradný jazyk arabčinu a arabizáciu vzdelávacieho systému a verejného života za najvyššiu prioritu (Maddy-Weitzman 2012).

Podľa Glassnera a De Blija je ideálny národnostný štát taký „v ktorom nie sú žiadne významné skupiny, ktoré by neboli súčasťou národa. Neznamená to jednoducho menšinové etnické skupiny, ale nacionalistické skupiny, ktoré alebo chcú svoj vlastný štát, alebo chcú byť časťou iného štátu, alebo prinajmenšom chcú širší rozsah autonómie vo vymedzení štátu, v ktorom žijú (Ištok 2003).“

Berúc do úvahy pomerne vysoký podiel berberskej populácie najmä v Maroku a Alžírsku, je pre ňu v ústave zakotvená „arabskosť“ štátov nevyhovujúcim stavom a odporuje definícii ideálneho národného štátu.

Azda najväčšie zmeny v postavení a právach Berberov priniesli udalosti, ktoré sa súhrnne ozančujú ako *Arabská jar*, hoc nearabské etniká (okrem Berberov napríklad Kopti či Kurdi) uprednostňujú názov *Demokratická jar*. Dôvod je ten, že aj keď sa demonštrácie konali naprieč arabskými štátmi Blízkeho východu a severnej Afriky, nezúčastňovali sa ich len Arabi (Novák 2022). My však budeme opäť používať pre zjednodušenie zaužívaný pojem *Arabská jar*.

2.2.1. Tunisko

Tunisko je štátom s najmenším podielom aj počtom berberskej populácie zo štvorice sledovaných. Pred jazmínovou revolúciou (Arabská jar v Tunisku) nebola otázka berberskej komunity aktuálna. Keď si však Tunisko prechádzalo výraznými zmenami, šance sa chopili aj tamojší berberskí aktivisti a podarilo sa im založiť Tuniskú asociáciu pre berberskú kultúru, prvú v krajine. Berberi mohli tiež sláviť uvedenie svojich filmov na Maghrebskom filmovom festivale v Nábule (Maddy-Weitzman 2012).

Silné väzby na arabské dedičstvo však stále pretrvávajú, potvrdil to vodca tuniských islamistov a predseda parlamentu Rašíd al-Ghanuši a nehodlá z nich ustúpiť. Extrém nastal, keď sa televízna moderátorka pozitívne vyjadrila o svojom berberskom pôvode. Aj keď toto bola pravdepodobne ojedinelá udalosť, boj za uznanie sa pre Berberov zďaleka neskončil (Maddy-Weitzman 2012).

Každopádne, tuniské hospodárstvo, z veľkej miery postavené na turizme z európskych krajín, uvidelo potenciál v berberskej kultúre ako ďalšej turistickej atrakcii. Vláda tak zabezpečuje základné potreby pre malé berberské dedinky, aby ich povzbudilo v snahe nosiť ich tradičné oblečenie. Okrem toho, že je to spôsob zachovania a aj propagácie berberskej kultúry, pre samotných Berberov je to aj zdroj príjmov (Mughal, 2013).

2.2.2. Líbya

O čosi väčšia populácia Berberov než v Tunisku žije v susednej Líbyi. Na rozdiel od ostatných štátov, Líbya si prešla veľmi tvrdým priebehom Arabskej jari, počas ktorej došlo

k ozbrojenému konfliktu, v ktorom bol zvrhnutý režim Muammara al-Kaddáfího a on sám bol kruto zavraždený. Situáciu to nevyriešilo a krajina sa zmieta v krvavej občianskej vojne a o vládu nad ňou si nárokujú dva vládne kabinety (Novák 2022).

Al-Kaddáfí sa dostal k moci po prevrate v roku 1969 a nastolil režim, ktorý sa silno hlásil k panarabskému nacionalizmu a tvrdil, že celá líbyjská populácia je homogénna, teda arabská. Berberskí aktivisti mohli fungovať len v zahraničí a tvrdili, že režim pácha „kultúrnu a jazykovú genocídu“ na berberskej populácii. Paradoxne to bol ale práve al-Kaddáfí, kto sa ako prvý zo severoafriekých lídrov stretol s medzinárodnou delegáciou berberských aktivistov. Séria stretnutí viedla k zrušeniu zákazu berberských mien trvajúcej štvrtstoročia. Lenže už krátko na to začal al-Kaddáfí spochybňovať berberskú identitu ako produkt kolonializmu a každého, kto sa k nej verejne hlásil, označoval za jeho agenta. Líbya bola podľa neho čisto líbyjská – arabská. Veľmi podobné vyjadrenie zaznelo aj z úst alžírkeho ministra školstva Mohammediho krátko po osamostatnení (Maddy-Weitzman 2011).

Až od zvrhnutia režimu a vypuknutiu občianskej vojny sa situácia líbyjských Berberov dostala do medzinárodného povedomia. Berberi využili šancu a v berbersky hovoriacich mestech a dedinách zaviedli svoj jazyk do školského kurikula a opozičná stanica vysielajúca z Kataru používala aj berberčinu. Dočasná vláda síce neustanovila berberčinu za úradný jazyk popri arabčine, no zaviazala sa zachovať kultúrne a jazykové práva všetkých zložiek líbyjskej spoločnosti (Maddy-Weitzman 2012).

Abdellah Bouzandag (Novák 2022) však po vyše desiatich rokoch od zmeny režimu veľké nádeje pre Berberov v Líbyi. Tí majú vlastnú samosprávu pomerne voľnú ruku v regiónoch, v ktorých žijú, a majú väzby na centrálnu vládu v Tripolise, medzinárodne uznávanú. Táto vláda presadzuje výučbu berberského jazyka vo verejných školách nielen v berberských oblastiach, ale aj vo veľkých mestách pod jej kontrolou (napr. Tripolis a Misráta) a v tomto jazyku (mimo arabčiny) vydáva aj svoje oficiálne dokumenty.

Krajina si zvolila aj prvého berberského prezidenta, Nuriho Abasahmaina, pôsobacieho v rokoch 2013-2016. Súčasný premiér Abdul Hamid Dubajba sa zas zúčastnil osláv berberského Nového roka a berberskú kultúru označil za neoddeliteľnú súčasť líbyjského kultúrneho dedičstva. Hoc všetko toto môže vyzeráť sľubne, stále treba brať do úvahy, že tieto kroky vykonáva dočasná vláda súperiaci o moc, ktorá sa snaží získať náklonnosť čo najväčšej časti obyvateľstva (Novák 2022).

2.2.3. Maroko a Alžírsko

V tejto podkapitole sa už budeme venovať dvom štátom s najväčšou, niekoľkomiliónovou, populáciou Berberov, ktorá má značný podiel na celkovej veľkosti populácie, a kde sú hnutia za ich práva najintenzívnejšie. Sú to štáty Maroko a Alžírsko.

Oba štáty získali nezávislosť v približne rovnakej dobe – Maroko v roku 1956, Alžírsko 1962. Odvtedy si prešli vývojom poznačeným autoritatívnou vládou. Avšak kým v Maroku to bol kráľ, ktorý bol symbolom štátnosti, mal v rukách výkonnú moc a mohol rozpustiť parlament, predstaviteľa zákonodarnej moci. Monarchia bola hlboko zakorenená v marockej spoločnosti a marocký panovník, v tom období sultán, vládol aj v čase koloniálnej éry, no reálnu moc v rukách nemal. Za vlády súčasného kráľa Mohameda VI. je Maroko na ceste prechodu od autokratickej monarchie ku konštitučnej (Gurňák et al. 2021).

Naopak Alžírsko dosiahlo samostatnosť po ničivej vojne a štátnym zriadením je republika, kde dlhú dobu, až do konca 80. rokov, vládla jedna strana FNL. Štát presadzoval skôr socialistické riadenie ekonomiky a v medzinárodnej politike sa radil k Hnutiu nezúčastnených krajín, kým Maroko malo jasnú prozápadnú orientáciu. Pretrvávajúce problémy Alžírskaja videli k viacerým pučom a udalosti vyvrcholili až do občianskej vojny. Šancu využil Abdelaziz Buteflika, ktorý rôznymi ústupkami islamistickým frakciám dosiahol ukončenie vojny a konsolidáciu krajiny, a tak si zabezpečil fungovanie vlastného 20-ročného režimu (Gurňák et al. 2021).

V Maroku Berberi rozprávajú troma rôznymi dialektmi berberského jazyka – severný tarrifight, stredný tamazight a južný tašelhit (Novák 2022). Rovnako tak aj v Alžírsku rozprávajú púštni Tuaregovia jazykom tamašek, ktorý má ako jediný z berberských jazykov vlastné písmo. No Kabyli a Šavíjovia rozprávajú šavíjskym jazykom (Bangura 2013).

Ohľadom samtonej arabizácie sa v oboch štátoch stretávame s tým, že v minulom storočí boli ako marocké, tak alžírské dejiny vyslovene arabské a Berberi boli arabského pôvodu (Maddy-Weitzman 2011). Hneď po osamostatnení vládnuce elity v oboch štátoch chceli začleniť negramotné, heterogénne kmene Berberov do arabsko-islamskej identity a hlavného „rivala“ arabčiny nevideli v berberskom jazyku, ale vo francúzštine, pomerne hlboko zakorenenej v riadiacich, obchodných a vzdelávacích kruhoch (Maddy-Weitzman 2012). Podľa tvrdenia Abdelhadiho Taziho, marockého historika, výsledky arabizácie od návratu kráľa Mohameda V. z exilu roku 1955 sú podstatne výraznejšie než za vyše 1 250 rokov od príchodu arabských dobyvateľov do Maroka (Almasude 1999).

Rovnako tak sa podľa výpovedí individuálnych svedkov dochádzalo k zákazom používania berberského jazyka žiakmi na školách. Žiaci boli za to ponižovaní, prípadne až trestaní (Almasude 1999; Sharkey 2012).

V oboch štátoch však arabizačné snahy mali opačný efekt, než si ľudia v ich pozadí želali; došlo k nárastu berberských národných hnutí, hoc ľudí hovoriacich berberským jazykom ubúda (Maddy-Weitzman 2012).

Maroko a Alžírsko sú zároveň jedinými štátmi, kde sa berberčina stala úradným jazykom. Maroko tak urobilo roku 2011 a už rok predtým začala vysielat' aj berberská televízia. Tá funguje ako súčasť marockej verejnoprávnej televízie, no Abdellah Bouzandag v nej vidí dva veľké nedostatky:

1. ako zásadný zdroj informácií pre obyvateľstvo vidiecke a/alebo hovoriace len jedným jazykom má malý rozpočet;
2. nemá žiadne programy pre deti, tie sú zásadne len v arabčine, a preto sa obáva či ústupky v jazykovej stránke nie sú len pre staršie obyvateľstvo a to budúce – deti – si predjú novou vlnou arabizácie (Novák 2022).

Ako už bolo spomenuté, marocká berberčina má 3 regionálne dialekty. Výučba preto funguje tak, že sa žiaci prvé tri roky učia svoj vlastný dialekt, neskôr, v 4. až 6. triede, sa učia už aj ostatné, aby si navzájom rozumeli a v budúcnosti mohli zostaviť spoločný národný jazyk zrozumiteľný pre všetkých. Marocké dialekty sú si dosť podobné v písanej forme, no pri hovorenej reči dochádza k relatívne veľkým rozdielom vo výslovnosti (Novák 2022).

Abdellah Bouzandag má aj pri výučbe jazyka niekoľko výhrad:

1. berberčina nie je všeobecne rozšírená, hoc sa učí od roku 2003, má obavu, či je vôľa politikov alebo celého systému učiť ju efektívne;
2. ministerstvo školstva naberá malé počty učiteľov;
3. jazyk sa učí len na školách štátnych, no nie na súkromných, ktoré tvoria asi tretinu škôl a navštevuje ich asi osmina žiakov, najmä zo strednej triedy (Novák 2022).

Keďže berberský jazyk nemá vlastnú písomnú formu, s výnimkou jazyku tamašek, prebiehala debata práve o tom, aké písmo má používať. Do úvahy pripadala latinka, arabské a berberské písmo. Napokon to vyriešil sám kráľ a ten dal na radu IRCAM-u a zvolil berberské písmo, ktoré sa píše zľava doprava ako latinka a bola navrhnutá podľa starobylého líbyjsko-berberského písma (Novák 2022).

Čo sa týka verejného života, tak marocké súdy musia využívať tlmočníkov, lebo nie všetci Berberi ovládajú aj arabčinu. Na úradoch však tlmočníci nie sú, no podľa Abdellaha Bouzandaga sa problém rieši, hoc príliš pomaly (Novák 2022).

Alžírsko schválilo berberský jazyk ako úradný v roku 2016 a rovnako tak spustila aj televíziu v tomto jazyku. Už roku 1990 bolo ale donútené vytvoriť aj Katedru berberského jazyka a kultúry na univerzite v Tizi Ouzou (Almasude 1999; Novák 2022).

Rozdiel bol i v tom, ako došlo k uzákoneniu berberského jazyka za úradný. Kým v Maroku to bolo po pokojných a nenásilných protestoch, v Alžírsku bola situácia napätá už po samostatnosti. To vyvrcholilo v Berberskú jar, kedy 20. apríla 1980 došlo k násilnému vyprataniu univerzity v meste Tizi Ouzou. Od tejto udalosti sa viacero skupín usiluje o uznanie práv kabylských Berberov, ale niektoré aj o ich autonómiu či až nezávislosť. Neskôr, roku 2001, došlo k zabitiu študenta policajnými orgánmi a protesty, ktoré sa proti tomuto činu zdvihli mali za následok 120 mŕtvych a tisícky zranených a udalosti vošli do histórie ako Čierna jar. Odvtedy alžírsku vládu robila ústupky, ktorých výsledkom bolo aj spomínané uznanie berberčiny za úradný jazyk v Alžírsku či zriadenie berberskej televízie. No požiadavky na autonómiu či demokratizáciu pomerov zatiaľ plniť nemieni (Novák 2022).

Takisto, kým v Alžírsku sa berberčina vyučuje ako nepovinný jazyk vyučujúci sa len v berbersky hovoriacich oblastiach, kým v Maroku sa vyučuje ako povinný jazyk pre všetkých bez ohľadu na etnickú príslušnosť. Avšak len na štátnych školách (Bangura 2013).

Porovnajúc Maroko a Alžírsko, môžeme vidieť, že Maroko má zriadený vlastný inštitút pre berberskú otázku a z jeho práce čerpá aj Líbya (Novák 2022), taktiež marocké politické prostredie je stabilnejšie (menej represívny režim, legitímna kráľovská dynastia s dlhoročnou tradíciou), kým v Alžírsku dochádzalo k častým prevratom až občianskej vojne.

Maroko taktiež má ešte väčšiu potrebu riešiť berberskú otázku, nakoľko v ňom žije väčší počet Berberov na menší počet Arabov v celkovej populácii, než je tomu v Alžírsku. Marockí Berberi dosiahli svoje výdobytky mierovou cestou, kým Alžírsko podstatne násilnejšou než v iných štátoch Maghrebu. Priestor pre výraznejšie presadenie berberských požiadaviek prišiel až režim prezidenta Buteflika, ktorý ukončil občiansku vojnu. Ústupky Berberom boli preto podľa všetkého motivované pre vyhnutie sa podobným scenárom, akými bola predovšetkým občianska vojna, ale i spomínaná Čierna jar.

Maroko celkovo javí väčšiu ochotu o implementáciu berberského kultúrneho dedičstva krajiny do spoločnosti než Alžírsko, avšak ako dodáva Abdullah Bouzandag v rozhovore pre Český rozhlas (Novák 2022), je rozdiel medzi tým, čo je v ústave a tým, čo sa deje v praxi...

2.3. Možná budúcnosť

Áká bude budúcnosť berberského národného hnutia? Abdellah Bouzandag nevidí, minimálne v blízkej dobe, prepojenie hnutí v Maroku a Alžírsku, krajinách so siveverénne najväčšou berberskou populáciou. Dôvodom je dosť veľká animozita spôsobená štatútom Západnej Sahary, medzinárodne neuznaný štát na severozápadnom pobreží Afriky, na ktoré si nárokuje Marocké kráľovstvo (Novák 2022).

Ako budúcnosť skôr vidí sociálne siete, ktoré majú najväčší vplyv na mladšie generácie. Chváli aktivity mladých ľudí, ktorí na nich nahrávajú videá v berberčine a o berberčine a šíria tak povedomie nielen medzi samotnými Berbermi, ale i v zahraničí. Úsilie vyvíjajú aj mimovládne inštitúcie a (aj svetoznámi) umelci, ktorí propagujú berberský jazyk a kultúru. Veľkú nádej vkladajú aj do seriálov berberskej televízie, jeden bol dokonca najsledovanejší v celom Maroku v čase ramadánu (Novák 2022).

Sociálne siete a masmédiá zohrali v berberskom národnom hnutí kľúčovú rolu, nakoľko do zavedenia internetu boli jednotlivé berberské skupiny roztrúsené v rôznych štátoch bez vedomia o kolektívnej identite. Štátne zriadenia, v ktorých žijú, tieto informácie cenzurovali, a tak si každá skupina Berberov myslela, že ich problémy sa netýkajú aj iných. Prístup k internetu toto všetko zmenil a otvoril dvere pre nástup berberských hnutí (Almasude 1999).

Záver

Po obsadení severnej Afriky arabskými moslimskými dobyvateľmi sa začalo dlhé súžitie Berberov a Arabov. Konverzia Berberov na islam napomohla šíreniu arabčiny a arabskej kultúry medzi týmito saharskými nomádmi. Za dôležitý faktor sa dá považovať absencia berberského písma, pretože hoc si Berberi zachovali svoj jazyk, boli ho nútení zapisovať arabským písmom.

Aj keď Berberi založili niekoľko vládnucich dynastií, napokon sa opäť ocitli pod nadvládou Arabov, neskôr aj osmanských Turkov a európskych koloniálnych mocností. Po rozpade európskych koloniálnych ríš, sa novovzniknuté štáty Maghrebu, kde Berberi žijú, prihlásili k arabsko-islamskej identite. S tým nastúpila arabizácia nearabského obyvateľstva, ktoré z veľkej miery tvorili práve Berberi. Pri nej možno badať podobné javy ako pri násilnej maďarizácii v Uhorsku v 19. storočí, napríklad vo výroku, že všetci Líbyjčania sú Arabi, sa dá badať značná podoba s tým od Kolomana Tiszu, v ktorom poprel existenciu slovenského národa v jednonárodnom – maďarskom – Uhorsku.

Voči tomu sa postupne v radoch Berberov začal zdvíhať odpor a rôzne skupiny sa usilovali o zachovanie svojich národných, kultúrnych a jazykových práv. Isté úspechy sa dosiahli v každom zo štyroch štátoch, ktoré sme sledovali – Tunisku, Líbyi, Maroku a Alžírsku. Najväčšie úspechy sa dostavili po udalostiach Arabskej jari roku 2011.

V Tunisku nežije veľká populácia Berberov, takže snaha vlády ich arabizovať nebola veľmi vysoká, napriek tomu sa zotrváva pri arabsko-islamskej identite. Na druhej strane aj tu Berberi dosiahli niekoľko úspechov a tuniská vláda vidí berberskú kultúru ako potenciál ďalšieho rozvoja cestovného ruchu.

V Líbyi otázku Berberov využíva medzinárodne uznaná vláda v Tripolise, no ťažko zhodnotiť do akej miery ide len o dočasné riešenie s primárnym cieľom nakloniť si časť obyvateľstva v boji o vládu nad krajinou. Taktiež treba brať do úvahy, že po ukončení sporov sa vláda, ktorá už bude mať plnú kontrolu nad krajinou, bude zrejme venovať predovšetkým náprave zdevastovanej krajiny než riešiť národnostné práva.

V otázke posledných dvoch štátov môžeme badať rozhodne pre Berberov pozitívnejší vývoj v Maroku než v susednom Alžírsku. Môžu za to stabilnejšie politické pomery a pravdepodobne aj väčší záujem alebo vôľa robiť pokroky v otázke Berberov. Každopádne sa ale pomery výrazne zmenili. Otázne však je, či vládne elity vidia tieto zmeny ako dočasné či trvalé.

Pri otázke budúcnosti berberského národného hnutia môžeme zhodnotiť, že Berberi sa rozhodli vziať veci do vlastných rúk popularizovaním svojej identity na sociálnych sieťach. Je to spôsob, ako udržať túto otázku aj medzi nastupujúcimi generáciami, a tak v konečnom meradle docieľať, že už získané práva si Berberi ponechajú navždy, a získajú možno ešte ďalšie.

PodĎakovanie

Rád by som sa poďakoval svojmu školiteľovi, ktorým bol doc. Mgr. Ladislav Novotný, PhD., za jeho cenné rady a usmernenie pri písaní práce.

Literatúra

ALMASUDE, A. 1999: The New Mass Media and the Shaping of Amazigh Identity. In Reyhner, J. et al. eds. *Revitalizing Indigenous Languages*. Flagstaff: Northern Arizona University, pp. 117-128.

BALŠÍNKOVÁ, O a kol. 1993: *Encyclopædia Beliana*, Bratislava, Encyklopedický ústav Slovenskej akadémie vied, Goldpress Publishers.

BANGURA, A. K. 2013: Berbers. In Danver, S. ed. *Native Peoples of the World: An Encyclopaedia of Groups, Cultures, and Contemporary Issues*. New York: Routledge, pp. 23-24.

BRANDOVÁ, H. a kol. 1999: *Geografický místopisný slovník světa*, Praha, Academia.

BRETT, M. 2024: Berber. *Britannica*. [online]. Dostupné na: <https://www.britannica.com/topic/Berber>.

GURŇÁK, D. a kol. 2021: *Geografia Afriky*, Bratislava, Univerzita Komenského v Bratislave.

- IŠTOK, R. 2003: *Politická geografia a geopolitika*, Prešov, Prešovská univerzita.
- LEWIS, B. 2002: *Dějiny Blízkého Východu*, Praha, NLN, s. r. o.
- LIŠČÁK, V. – FOJTÍK, P. 1998: *Státy a území světa*, Praha, Libri spol. s r. o.
- MADDY-WEITZMAN, B. 2011: *The Berber Identity Movement and the Challenge to North African States*, [s. l.], University of Texas Press.
- MADDY-WEITZMAN, B. 2012: Arabization and Its Discontents: The Rise of the Amazigh Movement in North Africa. *The Journal of the Middle East and Africa*, 3(2), 109-135.
- MAGULA, A. 2002: *Lexikon států a území světa: Geografická encyklopedie*, Bratislava, Mapa Slovakia, vydavateľstvo.
- MUGHAL, M. A. Z. 2013: Tunisia. In Danver, S. ed. *Native Peoples of the World: An Encyclopaedia of Groups, Cultures, and Contemporary Issues*. New York: Routledge, pp. 688-689.
- NOVÁK, Z. 2022: Po desetiletích arabizace se Berberři v severní Africe konečně dočkali uznání vlastních práv. Víc než státním školám a televizím ale dnes věří youtouberům [sic!]. *Český rozhlas*. [online]. Dostupné na: <https://plus.rozhlas.cz/po-desetiletich-arabizace-se-berberri-v-severni-africe-konecne-dockali-uznani-8843373>.
- SASKO, J. – FUSATÁ, M. – BRISUDA, B. 2021: *Hravá geografia 6: Učebnica pre 6. ročník ZŠ a prímú GOŠ*, [s. l.], Taktik.
- SHARKEY, H. J. 2012: Language and Conflict: The Political History of Arabisation in Sudan and Algeria. *Studies in Ethnicity and Nationalism*, 12, 427-449.
- THE WORLD BANK 2022: Population, total - Morocco, Algeria, Libya, Tunisia. *The World Bank*. [online]. Dostupné na: https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.TOTL?locations=MA-DZ-LY-TN&name_desc=false&type=shaded.
- UBIETO ARETA, A. a kol. 1995: *Dějiny Španělska*, Praha, NLN, s. r. o.